

Uudet opetussuunnitelmat kielten aineenopettajien koulutuksessa

Minna Maijala

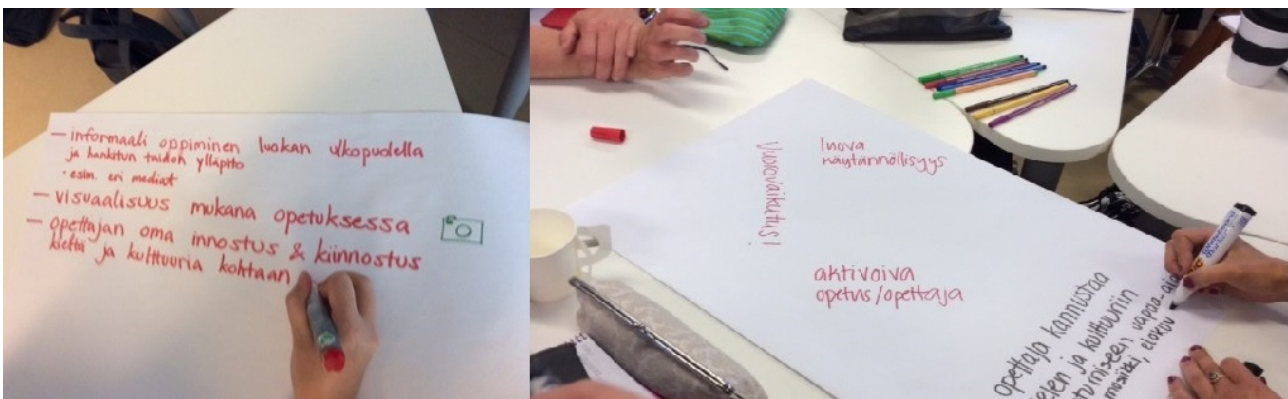
Elokuussa 2016 käyttöön otetut peruskoulun uudet opetussuunnitelmat antavat mahdollisuuden kehittää uusia menetelmiä ja toimintatapoja kielten opetukseen ja uudistaa samalla myös kielten aineenopettajakoulutusta. Tässä artikkelissa luodaan katsaus siihen, miten uusia peruskoulun opetussuunnitelman perusteita on käsitelty Turun yliopiston opettajankoulutuslaitoksen vieraiden kielten aineenopettajien koulutuksessa lukuvuonna 2015–2016 ja miten vieraiden kielten aineenopettajaopiskelijat kokeilivat pedagogisten opintojen aikana paikallisen opetussuunnitelman laatimista aineenopettajan yhteistyössä Opetushallituksen kanssa. Kielten aineenopettajaopiskelijoiden omia kokemuksia opetussuunnitelmatyöskentelystä ja opetussuunnitelmien merkityksestä kielten opettajan työssä kartoitettiin harjoitteluvuoden aikana pienimuotoisen kyselyn avulla.

Opetussuunnitelmatyöskentely osana harjoitteluvuoden ainedidaktiikan opetusta

Opettajankoulutusta pidetään usein opiskeluvuotena, jolloin omaksutaan repullinen opetusniksejä (näin esim. Tsui 2012, 16). Opetuksen kompleksinen luonne ja yhteiskunnallinen ulottuvuus unohtuvat harjoitteluvuoden aikana helposti, kun tuntisuunnitelmia hiotaan minuutin tarkkuudella. Viimeisen päälle hiotut tuntisuunnitelmat eivät kuitenkaan enää ole ajantasaisia, kun kokeillaan uusien opetussuunnitelmien mukaisia oppijälähtöisiä ja toiminnallisia työtapoja, joiden

tuloksena oppilaat itse löytävät tien kulttuuriseen ja kielelliseen moninaisuuteen. Uusien opetussuunnitelman perusteiden taustalla on ajatus siitä, että kieltenopetuksessa oppilaita rohkaistaan käyttämään kieltä ja heitä ohjataan kasvamaan kielitietoisiksi maailmankansalaisiksi (ks. Mustaparta 2015a; ks. tark. Mustaparta 2015b). Lukuvuonna 2015–2016 pyrimme kielten ainedidaktiikan opetuksessa Turun opettajankoulutuslaitoksella hahmottamaan kielten opetuksen laajemman yhteiskunnallisen kontekstin uusien opetussuunnitelmien perusteellisen käsittelyn kautta. Tämä oli tarpeellista jo senkin vuoksi, että tutkimuskirjallisuudesta kielten opettaja voi saada apua yksittäisten kurssien suunnitteluun (ks. esim. Graves 2000; Nation & Macalister 2010), mutta laajempien opetussuunnitelmakokonaisuuksien laatimiseen apua ei ole juuri saatavilla.

Turun yliopiston opettajankoulutuslaitoksen ainedidaktiikan kursseilla opetussuunnitelmat ovat keskeisenä sisältönä heti syyslukukauden aloittavalla johdantokurssilla "Orientoituminen opettajan ammattiin". Ennen opetussuunnitelmatyöskentelyä hahmottelimme ainedidaktiikan pienryhmäopetuksessa nk. oikeaa kielten oppimisen menetelmää. Opettajaopiskelijoiden ryhmätöiden tuloksissa toistuivat uuden opetussuunnitelman mukaiset ajatukset, kuten esimerkiksi vuorovaikutukseen rohkaiseminen, teematunnit, postikorttien lähettäminen "oikean elämän tyypeille", luovuus ja elämyksellisyys sekä kielten oppimisen vieminen luokkahuoneen ulkopuolelle (ks. kuva 1).

Kuva 1. Kielten oppimisen "oikean" menetelmän hahmottelua ainedidaktiikan opinnoissa syyskuussa 2015.

Harjoitteluvuoden ensimmäisellä ainedidaktiikan kurssilla keskeisenä sisältönä olivat opetussuunnitelmien lisäksi Eurooppalainen viitekehys ja kielisalkku. Opiskelijat

tutustuivat kielisalkkuun Kantelisen ja Hildénin (2012) artikkelin avulla, jonka jälkeen he postasivat kurssin Moodle-alueen blogiin kielisalkusta löytämiään uusien opetussuunnitelmien kannalta relevantteja ideoita kielten oppitunnille ja kommentoivat niitä (Kielisalkku; ks. kuvat 2–3). Opiskelijat pitivät mielekkäinä erityisesti kielisalkun avaamia mahdollisuuksia itsearviointiin ja oppiaineiden integrointiin.

Liitettä voisi käyttää maantiedontunnilla eri Euroopan maita käsiteltäessä. Kyseisen tunnin opetus voisi tapahtua englanniksi/ruotsiksi.

He va he!

iPad

12.58
kielisalkku.edu.fi

**Mina erfarenheter om olika kulturer, länder, språk och människor /
*My experiences of other cultures, countries, languages and people***

Här kan du på basen av del A i språkbiografen sammanfatta dina erfarenheter om andra kulturer. Here you can summarize your experiences of other cultures. The summary is based on your answers in section A of your Language Biography.

<i>Språk språken / Language(s)</i>	<i>Kultur / Land / Culture / Country</i>	<i>När och hur länge / When and for how long</i>
<i>Skriv texten genom att klicka här / Click here to write</i>	<i>Skriv texten genom att klicka här / Click here to write</i>	<i>Skriv texten genom att klicka här / Click here to write</i>
<i>Mina observationer om kulturer, landet, språket och människorna / My observations of the culture, country, language and the people</i> <i>Skriv texten genom att klicka här.</i>		

Kuva 2. Kuvankaappaus uusien opetussuunnitelmien toteutumisen kannalta hyödyllisistä tehtävistä, joita opiskelijat olivat kommentoineet ainedidaktiikan kurssin Moodle-alueen blogissa.

Selkeä taulukko helpottaa itsearviointia ja omien taitojen hahmottamista. Tietoisuus omasta oppimisesta kasvaa.

iPad 13.00 kielisalkku.edu.fi 100 %

3

Hörsförståelse

Markera alltid också datumet, när du anser att dina språkfärdigheter framskridit på nästa nivå av språkanvändning (t.ex. del 1 "tre stjärnor" uppnådd 03/11/2012).

* = Jag behöver mycket hjälp
 ** = Jag behöver lite hjälp
 *** = Jag kan själv

FÄRDIGHETSNIVÅ A1 Datum

1.	Jag kan förstå enkla hälsningar.		
2.	Jag kan förstå enkla fraser (t.ex. när någon frågar efter, hur jag mår, frågar, vad jag skulle vilja ha, ber om ursäkt).		
3.	Jag kan förstå enkla förbud och uppmaningar.		
4.	Jag kan förstå enstaka ord och fraser i sånger som jag lyssnar till i radion, teven, på CD, på nätet m.fl.		
5.	Jag kan förstå enstaka ord och fraser t.ex. i TV-filmer och dataspel.		
6.	Jag kan förstå siffror, priser och tidsangivelser.		
7.	Jag förstår det viktigaste när någon mycket långsamt talar om bekanta ämnen (t.ex. familj, boende, hobbyer, skolgång), uttalar tydligt och möjligen repeterar.		
8.	Jag kan förstå omsorgsfullt och långsamt formulerade frågor som t.ex. behandlar mig själv, min familj, mina hobbyer, min skolgång.		
9.	Jag kan följa ett enkelt samtal i kundtjänstsituationer (t.ex. i en affär, i ett postkontor).		
10.	Jag kan följa enkla diskussioner om bekanta ämnen när man talar långsamt, tydligt och repeterar vid behov.		
11.	Jag kan förstå enkla anvisningar (t.ex. hur jag kan ta mig från X till Y, till fots eller med allmänna kommunikationsmedel.)		

Kuva 3. Kuvankaappaus uusien opetussuunnitelmien toteutumisen kannalta hyödyllisistä tehtävistä, joita opiskelijat olivat kommentoineet ainedidaktiikan kurssin Moodle-alueen blogissa.

Opettajankouluttajana yritin itse käyttää mahdollisimman paljon uusien opetussuunnitelmien mukaisia opiskelijälähtöisiä ja toiminnallisia työtapoja, kuten pienten minitutkiemusten laatiminen, tiedonhaku, simulaatiot, teemakokonaisuuksien ja yhteisten projektien suunnittelu ja toteutus sekä erityisesti yhteiset ohjatut keskustelut. Tämä senkin uhalla, että opiskelijälähtöiset työtavat vievät paljon enemmän aikaa kuin asioiden käsittely opettajajohtoisesti. Yleensä kuitenkin opettajankouluttajan oma esimerkki rohkaisee opettajaopiskelijoita ottamaan uusia käytänteitä käyttöön omassa opetuksessaan (ks. esim. Graves 2009). Syyslukukauden ainedidaktiikan opinnoissa

opiskelijat vertailivat vanhaa ja uutta opetussuunnitelmaa mm. simuloimalla opettajainkokouksia ja -palavereja, joissa kokeneet kielten opettajat kohtasivat vastavalmistuneiden uusia ja välillä erittäin vilttejä ideoita. Eräässä simulaatiossa vahvasti kaavoihin kangistunut ruotsin opettaja "Raibe" esitteli vuoden 1985 opetussuunnitelmaa piirtoheitinkalvojen avulla ja sai kielten opettajatiimissään osakseen hymähdyksiä. Kuvassa 4 on "opettajainkokousten" ja kielten opettajien "työryhmäpalaverien" tuloksena syntyneiden laaja-alaisten aihekokonaisuuksien sisältöjä ja tavoitteita.

<h3>Sisältö</h3> <ul style="list-style-type: none">• Kielten kulttuurikurssit jakavat yhteisen teeman: karnevaalit Ranskassa ja Espanjassa• Esimerkkeinä Nice Carnaval, Carnaval de Cádiz, Fête du Citron• Helmikuun lopulla kootaan eri ainekokonaisuuksien tuotoksia ja järjestetään karnevaalipäivä, viikko	<h3>Tavoitteet</h3> <ul style="list-style-type: none">• Järjestää opetusta yli oppiainerajojen• Ohjata oppilaita tutkivaan oppimiseen• Kohdata oppilaat yksilöinä• Edistää monikielisyttä ja monilukutaitoa• Valmistaa oppilaita tulevaisuutta varten• Rohkaista oppilaita käyttämään kieltä, myös arkitilanteissa• Olla osa monikulttuurista maailmaa• Tuottaa oppimisen iloa	
--	---	---

Kuva 4. Esimerkkejä kielten aineenopettajaopiskelijoiden laatimien teemakokonaisuuksien sisällöistä ja tavoitteista ainedidaktiikan opinnoissa syyskuussa 2015.

Opetussuunnitelmatyöskentelyn tueksi aloitimme syyslukukaudella 2015 ruohonjuuritason OPS2016-hankkeen yhteistyössä Opetushallituksen kanssa. Hankkeen tavoitteena oli, että kielten opettajaopiskelijat laativat esimerkkejä paikallisten opetussuunnitelmien tavoitteiden jakamisesta vuosiluokittain. Opettajaopiskelijat työstivät ryhmissä Opetushallituksen tukimateriaaleja apuna käyttäen esimerkkejä tavoitteista ja niiden vuosiluokkaistamisen edistymisestä. Esimerkeistä syntyi videoita Opetushallituksen Edu.fi -sivustolle tukemaan kielten paikallisten opetussuunnitelmien laadintaa (ks. [Kielten tavoitteiden työstämisestä opetussuunnitelmaan esimerkkivideoita](#); Maijala 2016).

Paikallisten opetussuunnitelmien työstäminen aloitettiin kirjaamalla Opetushallituksen valmiille pohjille tavoitteisiin sopivia työtapoja ja sisältöjä. Konkreettisten esimerkkien listaamisen jälkeen opiskelijoista tuntui helpommalta työstää opetussuunnitelman abstrakteja tavoitteita ja hahmottaa niille jatkumo. Opetushallituksen pohjille laaditut

luonnokset lähetettiin kommentoitavaksi Opetushallitukseen. Paluupostissa saatujen kommenttien pohjalta abstrakteja tavoitteita muotoiltiin uudestaan niin, että yksittäisten tavoitteiden sisällöt kasvavat ja syventyvät vuosiluokalta toiselle siirryttäessä. Näin eräässä ryhmässä hahmoteltiin uuden opetussuunnitelman mukaisia sisältöjä ja työtapoja ruotsin kielen oppimiseen alaluokilla tavoitteeseen "järjestää oppilaalle tilaisuuksia harjoitella eri viestintäkanavia käyttäen suullista ja kirjallista viestintää ja vuorovaikutusta":

- sovelluksien hyödyntäminen dialogien kirjoittamisessa/suunnittelussa (esim. Popplet)
- erilaisten työtapojen käyttö: videointi, äänitys, portfolio, oppimispäiväkirja
- kirjekaveri (luokkalaiset tai yhteistyökoulun oppilaat), työpistetyöskentely (esim. dialogeja eri aiheista), nukketeatteri, TV-lähetys ja muu draama, äänitys tai videointi
- aihepiirejä: minä itse, perheeni, ystäväni, koulu. Lisäksi valitaan aiheita yhdessä. Tervehtiminen. (Kielten aineenopettajaopiskelijoiden ryhmätyön tulos kevätlukukaudella 2016)

Työtapojen ja sisältöjen konkreettisen pohdinnan tarkoituksena oli se, että se auttaisi tulevia kielten opettajia myöhemmin uusien opetussuunnitelmien käyttöönotossa.

Opiskelijoiden pohdinnoista syntyneiden videoiden tueksi opiskelijat laativat esimerkkejä tavoitteista (ks. kuva 5). Opetushallituksen ohjeiden mukaisesti tavoitteisiin merkittiin värejä hyväksi käyttäen, mitä opettaja tekee (sininen), miten oppilas toimii (punainen) ja miten sisällöt (vihreä) kasvavat vuosiluokittain.

Kuva 5 (napsauta linkkiä). [Esimerkki opettajaopiskelijoiden laatimasta paikallisen opetussuunnitelman A-ruotsin tavoitteen \(T7\) vuosiluokkaistamisesta \(Kielten tavoitteiden työstämisestä opetussuunnitelmaan esimerkkivideoita\).](#)

Paikallisen opetussuunnitelman laatimisessa opettajaopiskelijat kokivat haastavaksi erityisesti sen, että moni tavoite toteutuu samanaikaisesti. Samoin käsitteiden (esim. monilukutaito, kielitietoisuus) epämääräisyys hämmensi monia. Videoihin on tallentunut opiskelijoiden ajattelua ja pohdintaa siitä, miten tavoitteet jakautuvat vuosiluokittain. Niissä avataan myös käsitteitä, jotka tuntuivat heistä vaikeilta hahmottaa tai soveltaa käytännössä, esimerkiksi "merkitysneuvottelu". Opiskelijat kokivat myös jotkut tavoitteet sisällöllisesti hyvin laajoiksi ja samankaltaisiksi (esim. T3 ja T7, ks. kuvat 6–7).

Kuva 6 (napsauta linkkiä). [Esimerkki opettajaopiskelijoiden laatimasta paikallisen opetussuunnitelman B2-kielen tavoitteiden \(T3\) vuosiluokkaistamisesta \(Kielten tavoitteiden työstämisestä opetussuunnitelmaan esimerkkivideoita\).](#)

Kuva 7 (napsauta linkkiä). [Esimerkki opettajaopiskelijoiden laatimasta paikallisen opetussuunnitelman B2-kielen tavoitteiden \(T7\) vuosiluokkaistamisesta \(Kielten tavoitteiden työstämisestä opetussuunnitelmaan esimerkkivideoita\).](#)

OPS2016-opetuskokeilun kommentointia

OPS2016-hankkeen jälkeen opetukseen osallistuneet opettajaopiskelijat (N=17) vastasivat kyselyyn, jossa tiedusteltiin heidän käsityksiään opetussuunnitelman merkityksestä kielten opettajan työssä, millaisia työtapoja heidän mielestään voi käyttää kielitietoisuuden ja monilukutaidon edistämässä, miten uudet opetussuunnitelmat tulevat muuttamaan kielten opetusta sekä miten he itse aikovat tulevaisuudessa omassa opetuksessaan ottaa huomioon uudet opetussuunnitelmat. Kyselyn vastausten mukaan kielten aineenopettajaopiskelijat kokivat uusissa opetussuunnitelmissa tärkeiksi erityisesti kulttuurienvälisen oppimisen, tv:t:n hyödyntämisen, autenttisuuden, kulttuurisen moninaisuuden, kriittisen tiedonhankinnan ja monipuoliset arviointikäytännöt. Suurin osa kyselyyn vastanneista kieltenopettajaopiskelijoista oli sitä mieltä, että opetussuunnitelma antaa kehykset tai suuntaviivat työskentelylle tai kuten eräs vastanneista totesi: "opettajille yhteiset tavoitteet, joihin opetuksessa tulee pyrkiä". Osa vastanneista koki opetussuunnitelman myös eräänlaisena ideoiden aarreaittana, kuten seuraavista vastauksista käy ilmi:

"Lisäksi se [ops] toimii tietyllä tapaa inspiraation lähteenä, sillä ops:ssä mainitut käsitteet ovat hyvin laajoja ja niitä tutkimalla ja niistä lukemalla kehittyy koko ajan ja osaa viedä omaa opetustaan ops:in ohjaamaan suuntaan."

"[---] Opetussuunnitelmasta voi kuitenkin ammentaa paljon uusia ideoita ja muuttaa omia opetusrutiinejaan niin, ettei itsekään kyllästy työhönsä (saatikka oppilaat)."

Kyselyn vastauksista kävi selville, että kielten aineenopettajaopiskelijat ovat ottaneet uuden opetussuunnitelman ja siihen liittyvät haasteet hyvin avoimesti vastaan. Hankkeen aikana ainedidaktiikan opinnoissa pohdittiin useaan otteeseen sitä, miten kielten opetuksessa oppilaat pystyttäisiin huomioimaan aikaisempaa enemmän myös opetuksen suunnittelussa ja paikallisen opetussuunnitelman laadinnassa (ks. oppilaiden huomioimisen merkityksestä opetuksen suunnittelussa esim. Nation &

Macalister 2010). Tämä oppilaan itsenäisen vastuunoton herättämisen tärkeys, oppilaan itseluottamuksen vahvistaminen ja hänen tarpeidensa huomioiminen mainittiin usein kyselyn vastauksissa:

"Opetussuunnitelmassa opettajan rooli, on oppilaan kannustava ja kannatteleva ohjaaja. Täältä pohjalta aion suunnitella opetukseni niin, että se olisi mahdollisimman oppilaslähtöistä. Minua kiinnostaa kielisalkun käyttö opetuksessa. Se olisi erinomainen tapa toteuttaa uutta opsia."

Kyselyn vastauksissa pohdittiin myös työtapoja, joiden kautta voisi edistää kielitietoisuuden toteutumista kielten oppitunneilla. Seuraavia työtapoja mainittiin opettajaopiskelijoiden vastauksissa:

- kieliaineiden välisen yhteistyön lisääminen
- erilaisten kielenkäyttötilanteiden harjoittelu
- kielten vertailu
- muiden kielten huomioiminen kohdekielen opetuksessa
- keskustelu kielistä ja kulttuureista
- lukemaan kannustaminen
- erilaisten tekstien käsittely opetuksessa
- eläytyminen toisen asemaan
- toisen oppilaan taustaan tutustuminen

Näissä opiskelijoiden mainitsemissa työtavoissa ohjataan oppilaita kiinnittämään erityistä huomiota kieleen (ks. tark. van Lier 1995). Moni kyselyyn vastanneista mainitsi juuri kielitietoisuuden merkityksen tulevaisuuden kielten opetuksen muokkaajana. Näin kielitietoisuuden merkitystä kuvasi eräs opettajaopiskelija:

"Myös kielitietoisuutta ja monikielisyttä pitää tuoda esille elämää ja taitoja rikastavina ilmiöinä ja aionkin kannustaa oppilaita käyttämään omia juuriaan ja osaamiaan kieliä ja tuntemiaan kulttuureja hyväksi omassa oppimisessaan."

Opettajaopiskelijoiden mielestä erityisesti tv:n käyttö tulee muuttamaan kielten opetusta tulevaisuudessa. Monista vastauksista kuvastui myös tulevien kielten opettajien huoli siitä, osaavatko he käyttää tietotekniikkaa opetuksessa pedagogisesti järkevällä tavalla: "[---] toivottavasti sitä [tv] osataan käyttää oikein."

Tutkimusten mukaan kokemusten reflektoinnilla on suuri merkitys opettajien

oppimisessa (ks. esim. Wallace 1991; Burton 2009). Tämä pitää sisällään sen, että uskalletaan kokeilla ja oppia kantapään kautta. OPS2016-hanke auttoi myös sietämään opettamiseen kuuluvaa epävarmuutta. Opetussuunnitelmatyöskentelyn tuloksena koin itse opettajankouluttajana, että kielten aineenopettajaopiskelijat oppivat hahmottamaan kielten opetuksen kokonaisuuksia ja että he kasvoivat tuntisuunnitelmien yläpuolelle ja oppivat näkemään opetuksen yhteiskunnallisen ulottuvuuden. Tärkeimpänä saavutuksena pidin kuitenkin sitä, että opiskelijoiden käsitykset opetussuunnitelman merkityksestä olivat muuttuneet opetusharjoitteluvuoden aikana. Näin tätä prosessia kuvattiin opiskelijoiden vastauksissa:

”Ennen luulin että opetussuunnitelma on vain jotain abstraktia, mistä puhutaan, mutta mitä ei seurata todellisuudessa. Mutta harjoitteluvuoden aikana olen huomannut, että opetussuunnitelma todellakin on se perusta, jonka päälle kaikki, jopa yksittäinen oppitunti, rakennetaan.”

”Ops:n merkitys kasvanut, olen ylipäänsä alkanut ymmärtää mistä siinä on kyse. Ei sitä ennen ole osannut ajatella samalla lailla.”

Kirjoittaja työskentelee Turun yliopiston kielikeskuksessa saksan kielen lehtorina. Hän toimi 2013–2016 Turun opettajankoulutuslaitoksessa vieraiden kielten didaktiikan yliopistonlehtorina (ma.).

Kirjoittaja haluaa kiittää lämpimästi yhteistyöstä OPS2016-hankkeeseen osallistuneita kielten aineenopettajaopiskelijoita ja Opetushallituksen opetusneuvoksia Anna-Kaisa Mustapartaa, Anu Halvaria ja Terhi Seinää.

Lähteet

Burton, J. 2009. Reflective Practice. Teoksessa A. Burns & J.C. Richards (toim.): The Cambridge Guide to Second Language Teacher Education. Cambridge: Cambridge University Press, 298–307.

Graves, K. 2000. Designing Language Courses. A Guide for Teachers. Boston: Heinle and Heinle.

Graves, K. 2009. The curriculum of second language teacher education. Teoksessa A. Burns & J.C. Richards (toim.): The Cambridge Guide to Second Language Teacher Education. Cambridge: Cambridge University Press, 115–124.

Kantelinen, R. & Hildén, R. 2012. Eurooppalainen kielisalkku vihdoinkin suomalaiseseen perusopetukseen! Kieli, koulutus ja yhteiskunta, lokakuu 2012. <http://www.kieliverkosto.fi/article/eurooppalainen-kielisalkku-vihdoinkin-suomalaiseen-perusopetukseen/> [Luettu 11.1.2016].

Kielisalkku. <http://kielisalkku.edu.fi/> [Luettu 11.5.2016].

Kielten tavoitteiden työstämisestä opetussuunnitelmaan esimerkkivideoita. http://www.edu.fi/perusopetus/kielet/ops2016_tukimateriaalit/tavoitteet_vuosiluokilla_3-6_ja_7-9_esimerkkivideoita [Luettu 11.5.2016].

Maijala, M. 2016. Opettajaopiskelijat ja uusi ops. Tempus 3, 8–9.

Mustaparta, A-K. 2015a: Mikä muuttuu perusopetuksessa? Tempus 2, 2015, 10–11.

Mustaparta, A-K. (toim.) 2015b. Kieli koulun ytimessä – näkökulmia kielikasvatukseen. Helsinki: Opetushallitus.

Nation, I.S.P. & Macalister, J. 2010. Language Curriculum Design. New York, London: Routledge.

Nunan, D. 1988. The learner-centred curriculum: a study in second language teaching. Cambridge: Cambridge University Press.

Tsui, A. 2012. The Dialectics of Theory and Practice in Teacher Knowledge Development. Teoksessa J. Hüttner, B. Mehlmauer-Larcher & S. Reichl (toim.): Theory and Practice in EFL Teacher Education: Bridging the Gap. Bristol, U.K.; Tonawanda, N.Y.: Multilingual Matters, 16–37.

van Lier, L. 1995. Introducing Language Awareness. Harmondsworth: Penguin.

Wallace, M. J. 1991. Training foreign language teachers: A reflective approach. Cambridge: Cambridge University Press.

